

Man kan jo altid tale om vejret – eller arkivalier

RESUMÉ

Arkivalier (dokumenter og optagelser, som formidler information) og etnografika (genstande eller artefakter), der relaterer sig til Grønland, findes hos et utal af aktører, blandt andet i Grønland, Danmark og på Færøerne. I det følgende gennemgås eksempler på dette for at vise arkivaliernes alsidighed. Eksemplerne tager udgangspunkt i et emne, vi alle er fælles om: Vejret.

Hvad er arkivalier egentlig, og hvad er det, de 'kan'? Hvem har skabt dem, og hvor findes de? Og hvorfor findes de egentlig? Der er helt naturligt mange spørgsmål, der trænger sig på, når en ikke-arkivkyndig taler med en, der har et arkiv som arbejdsplads.

Det er forfatterens påstand at arkivalier – ligesom vejret – på tværs af tid og rum kan forene mennesker om et fælles emne. I Danmark er vi utroligt optagede af vejret; hvordan var det i weekenden; hvordan bliver det mon i morgen og hvad med sommeren? Det samme gør sig gældende i Grønland og Færøerne, som begge er lande, der rent faktisk har vejrfænomenet af betydning at tale om. Hård vind kan i Grønland være potentielt livsfarlig at bevæge sig ud i, hvis man ikke

Lone Riis, cand.mag. fra Tværkulturelle og Regionale Studier på Københavns Universitet, med fokus på Grønland, og projektleder på Arktisk Institut. Tidligere ansættelser har bl.a. været som underviser på Afd. for Grønlandske og Arktiske Studier på KU og studentermedarbejder ved Etnografisk Samling, Nationalmuseet. Som uddannet kok har hun desuden tilbragt mange somre ved Zackenberg Forskningsstation, foruden tre ophold ved Danmarkshavn Vejrstation, begge beliggende i Nordøstgrønland.

ved, hvordan man håndterer det. På Færøerne siges det, at man kan opleve alle fire årstider – på én dag. Det kræver også en vis forberedelse.

Forskellige – men fælles

Man skulle ikke tro det, men Arbejdermuseet, Grønlandske og Arktiske Studier, Danmarks Radio, INI (administration af udlejningsboliger i Grønland), Landsbókasavnið (Færøernes Nationalbibliotek) og Nuuk Kunstmuseum har faktisk noget til fælles. De er nemlig alle aktører, der har grønlandsrelaterede arkivalier eller etnografika i deres samlinger. Aktørerne

har også det til fælles, at de alle har bidraget med informationer om deres samlinger til Grønlandsregistranten.

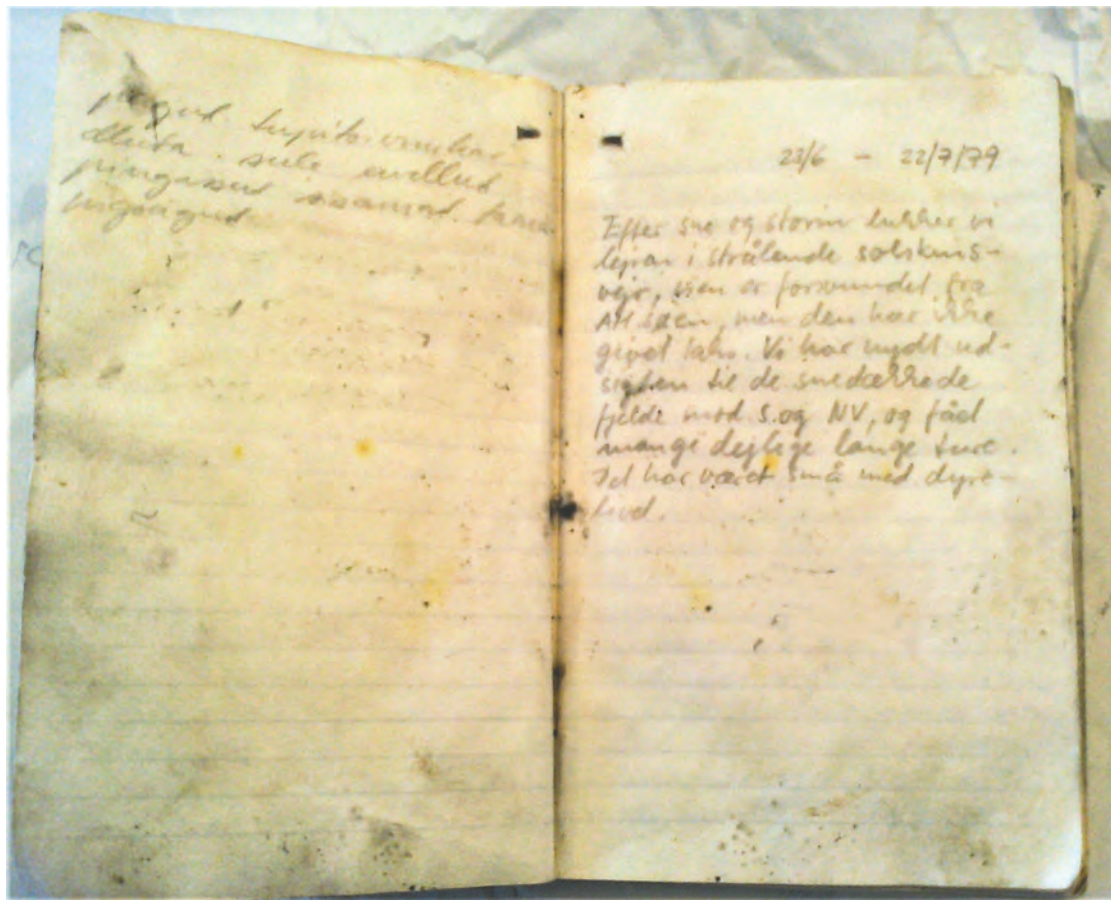
Grønlandsregistranten er et treårigt projekt, påbegyndt august 2020 af Arktisk Institut på Christianshavn. Projektet indsamler viden om grønlandsrelaterede arkivalier og etnografika hos aktører i Rigsfællesskabet, og tilgængeliggør disse informationer på Institutets hjemmeside. Projektet er igangsat for at

- Skabe et overblik over hvilke grønlandsrelaterede arkivalier og etnografika, der findes, og hvor de findes
- Øge synligheden af, og kendskabet til, disse arkivalier og etnografika i Rigsfællesskabet

I det følgende er fokus på arkivalier, hvor et mindre udvalg vil blive præsenteret for at vise en lille flig af de mange historier, der ligger gemt (men ikke glemt) i Rigsfællesskabets samlede materielle kulturarv. Hvad enten det er ved klassiske arkivinstitutioner som biblioteker, museer og – ja – arkiver, hos virksomheder, foreninger eller uddannelsesinstitutioner.

Vejret bestemmer

Jægere, fangere og fiskere, både fritids- og fuldtidsfiskere, er afhængige af fredsommeligt vejr, hvis der skal bytte med hjem. Hos Maniitsoq Museum findes flere jagtdagbøger, bl.a. en fra 1979, som i sin tid lå i en jagtthytte, hvor jagtselskaber kunne opholde

Jagtdagbog, 1979. Maniitsoq Museum, nr. 0034A0001. (Underskrifter i bogen er sløret af redaktøren).

sig i kortere eller længere tid, mens de gik på jagt i området. Her har jagtselskaberne i bogstaveligste forstand noteret lidt om vind og vejr – og naturligvis om jagtchancer eller mangel på samme.

I jagtdagbogen kan blandt andet læses følgende notat: "22/7-79 – 26/7-79. Overtager lejren efter BLN og HK. 23/7 regn hele dagen. 24/7 sol og lidt vind. 25 og 26/7 regn og blæst. Lejren lukket. Hentet af OH – HF". Forfatteren lyder ikke helt tilfreds med regnen, hvilket han vel knapt kan fortænkes i. Umiddelbart før dette korte ophold var et andet selskab forbi den samme hytte, og de havde desværre også dårligt vejr: "23/6 – 22/7/79. Efter sne og storm lukker vi lejren i strålende solskinsvejr, isen er forsvundet fra AH søen, men den har ikke givet laks. Vi har nydt udsigten til de snedækkede fjelde med S. og NV., og fået mange dejlige lange ture. Det har været små[t] med dyrelivet".

Vejret var også af stor betydning for søens folk, hvad enten de arbejdede på havet eller i mere kystnært. Christian Nielsen var ansat af Kongelige Grønlandske Handel (KGH) som galeasefører. En galease er et mindre, tomastet sejlskib, som KGH's medarbejdere dengang brugte til sejlads mellem byer og bygder. Om sommeren sørgede Nielsen for at fragte forsyninger fra Qaqortoq (dansk: Julianehåb) ud til distriktets udsteder, når KGH's skibe havde lodset. Samtidigt bragte han grønlandske produkter fra udstederne til Qaqortoq, så de kunne skibes til København til videre salg og/eller forarbejdning.

Nielsen førte dagbog under hele sin ansættelse i perioden 1888-1908, og de er et studie værd i sig selv. Her skal vi blot dvæle lidt ved hans dagbogsnotater, som altid begyndte med vejret, da det var af stor betydning for dagens arbejde og for galeasen, som var hans vigtigste arbejdsredskab i sommerperioden. De fleste indføringer er korte vejrbeskrivelser ("*flovt og frost*", "*frisk kuling og sne*") mens andre er mere udførlige, som 21. november: "*NØ Flovt og Frost. Lagde Emma og Freia og Jollen hen i Vinterhavnen. Havde meget*

Arbejde med at bryde Isen, da der var Is overalt. De Smaa Baade ligger i Søen. Ved Broen endnu Galiassen, Trækker ingen Vand, naar den er Tom".

Vejret som blind passager

I en gæstebog fra M/S Umanak, som sejlede passagerrutefart mellem Grønland og Danmark fra 1949 til 1960'erne, er det tydeligt at vejret på lignende vis har været det store samtalemne hos passagererne, som ofte var undervejs på skibet en god uges tid. Flere passagerer har i gæstebogen forfattet et lille rim, hvor det generelle velbefindende på overfarten var i centrum. Der blev berettet om rolig sejlads i stille vejr eller manglende appetit, når et uvejr rasede.

Den 13. februar 1952 har en eller flere passagerer begået en lille tegning af vejr-guder ledsaget af en kort tekst: "*Vejrguderne spyr deres vinde, trods det gik Umanak bedre end nogensinde. For fineste rejse med tak kvitterer alle tilfredse og glade passagerer*" (se side 82).

Gæstebogen er blot en af mange spændende arkivalier hos Grønlands Nationalmuseum og Arkiv (NKA), som er blevet digitaliseret og tilgængeliggjort på NKAs hjemmeside til glæde for alle interesse-rede.

GEUS (De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland) forsker i undergrunden og naturen i Danmark og Grønland. Det gør GEUS ved at foretage opmålinger på land, ved kysten og til havs, og det har de gjort siden 1888. Derfor findes der hos GEUS i fysiske arkiver og elektroniske databaser en utrolig stor mængde data i form af kort, fotos, notesbøger, databaser og publikationer. Vejret har haft en direkte indflydelse på deres opmålinger i felten; på landjorden kan voldsomt snefald eller storm forhindre arbejdet og i luften kan opmålinger foretaget med fly blive forpurret, hvis der er for meget skydække.

Hos GEUS kan man bl.a. finde såkaldte 'rutekort', som er kort med indtegnede flyruter udført for at opmåle landet fra luften. På kortet side 83 har Lauge Koch

Dagbog ført af galeasfører Christian Nielsen, 1908. Læsø Museum og Arkiv, nr. M65 A2.

skrevet en note, hvor han anmoder om fotografierne fra et par af de ruter, flyene har fløjet, da ”den norske politimester bor i Antarctic Havn, og har bebudet lange Slæderejser, der menes til Scoresbysund distrikt”. Derfor vil Lauge Koch ”meget

gerne af den grund være klar over hvilke ruter, han eventuelt kan eller vil følge”. Af den korte note kan man foranlediges til at tro, at Koch havde brug for fotografierne for at vurdere sne- og isdække forud for slæderejserne med politimesteren.

Gæstebog fra M/S Umanak, 1949-1958. Nunatta Katersugaasivia Allagaateqarfialu, nr. 0792-1, 1949-1958, 00047.

Noten er i øvrigt udateret, men antageligvis fra 1932-33. Norge okkuperede som bekendt et område af Nordøstgrønland i 1931 (som de navngav Erik den Rødes Land), og indsatte året efter Helge Ingstad som guvernør samme sted. Ingstad må derfor være den norske politimester, som Koch refererede til i noten.

Nogle gange er vejret afgørende

En ting er at navigere efter et kort, en anden er ikke at have et kort, eller kun et mangelfuldt et af slagsen! Det var vilkårene for mange danske ekspeditioner til Grønland, især til det nordligste Nordøstgrønland for 1910'erne. Man kan mene meget om, at danskere foretog den ene ekspedition efter den

anden i Grønland, men der kan nok godt være enighed om, at det var nogle strabadserende omstændigheder, mange af deltagerne tog del i. Vejret var af afgørende, endda livsafgørende betydning. Der ligger talrige arkivalier efter disse ekspeditioner i mange samlinger i både Grønland og Danmark, men her skal vi dvæle lidt ved Det Kongelige Biblioteks store billedsamling, som bl.a. indeholder fotografier fra Alabamaekspeditionen (1909-12).

Fotografiet side 84 viser to af ekspeditionsdeltagerne, Ejnar Mikkelsen og Iver Iversen, på en dag med godt vejr til en slæderejse; hård sne på jorden og ingen sne i luften. De to led den tort at blive efterladt af de andre ekspeditionsdeltagere, da skibet 'Alabama' var blevet skruet ned af isen, mens Mikkelsen og Iversen var på en længere slæderejse. De resterende deltagere så ingen anden udvej end at tage med det norske skib, der kom dem til undsætning, men de efterlod en hytte, bygget af brædderne fra skibet 'Alabama', til Mikkelsen og Iversen.

Helbredende vejr

Vejret kan heldigvis andet end at ødelægge gode menneskers velmenende arbejde. Da tuberkulosen rullede ind over Grønland, var et af datidens lægelige råd at patienterne skulle have rigeligt med frisk luft. Da man i 1950'erne ikke havde faciliteter til at behandle patienterne i Grønland, blev en stor del af dem overført til sanatorier i Danmark til behandling.

I forbindelse med sanatorierne var der ofte etableret såkaldte liggesale (også kaldet liggehaller). Liggesalene bestod som regel af en halvcirkulær væg med tag og tre sider, så der var åbent på den langside, der vendte mod solen. Her lå patienterne på brikse og hvilede sig, når vejret var til det, simpelthen fordi man mente, at den friske luft ville afhjælpe sygdommen (se side 85). Det kan man bl.a. læse mere om hos eksempelvis Dansk Sygeplejehistorisk Museum,

Rutekort af flyfotos, 1975. GEUS Kortarkiv, nr. Ø 105. 1949-1958, 00047.

Faxe Kommunes Arkiver, Kolding Stadsarkiv, Silkeborg Arkiv og Vordingborg Lokalhistoriske Arkiv, som alle har arkivalier fra nogle af de danske tuberkulosesanatorier, der behandlede de grønlandske patienter.

Vejrrelationer

Det foregående er fremkommet ved at kigge efter 'vejrrelaterede' historier i de samlinger, hvis informationer ligger i Grønlandsregistranten. Der kunne lige så godt have været fortalt helt andre historier med et helt andet omdrejningspunkt, som måske er mindre uskyldigt end en snak om vejret. For det er det, arkivalier

'Ejnar Mikkelsen og Iver Iversen, 1910. Fotograf Frederik Wilhelm Haae Laub. Det Kgl. Bibliotek, id: kbb_alb_2_194_262.tif.

og etnografiske genstande kan: Fortælle og genfortælle historier om fortiden, men med nutidens viden og fokus som rammesætter. Derfor kan den fælles kulturarv bruges til noget. Den bliver ved med at fortælle nye historier og tilbyde nye indsigter i menneskets adfærd og tanker - hvis vi i nutiden blot vedbliver med at aktivere kulturarven og lade den tale til os.

Grønlandsregistranten har nu været i gang i lidt mere end 1½ år, og ud over en masse interessante samtaler, ny viden og mange informationer, er der kommet et uforudset produkt ud af projektet, som er lige så meget værd som projektet selv: At de adspurgte aktører har fået øget

opmærksomhed på egne grønlandsrelaterede arkivalier og genstande, og i mange tilfælde desuden har igangsat detaljeret registrering og digitalisering af samme. Og så kan man jo faktisk ikke ønske sig mere.

Læseren af nærværende opfordres til at tage kontakt, hvis læseren har viden om grønlandsrelaterede arkivalier, der endnu ikke formidles i Grønlandsregistranten.

Tilgængeliggjorte samlingsregistraturer og -beskrivelser fra de ca. 100 aktører, der indtil videre bidrager til databasen, kan udforskes på www.arktiskinstitut.dk, hvor også Arktisk Instituts egne samlinger af dokumenter, fotos, film og lyd, kort samt kunst og genstande kan ses.

Øverste foto: Grønlandske patienter på Silkeborg Sanatorium, 1954. Fotograf Johs. Jensen. Silkeborg Arkiv, nr. B7026.

Liggel på Silkeborg Sanatorium, u.å. Fotograf ukendt. Silkeborg Arkiv, nr. B10989.

